

HISTORY OF ENSEMBLES AND ORCHESTRAS

Bekzod Choriyev

Termez State University, Faculty of National Costume and Art

Head of the Department of Music

E-mail: bekzod@gmail.com

Termez, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: ensemble, orchestra, musical thinking, polyphony, harmony, instrumental performance, chamber music, symphonism.

Abstract: The article examines the formation stages of ensemble and orchestral art, their principles of historical development, and aspects of mutual interconnection. The evolution of musical groups is analyzed in a socio-cultural context, highlighting the specific features of the period from chamber ensembles to symphony orchestras.

Received: 19.04.26

Accepted: 20.04.26

Published: 21.04.26

ANSAMBLLAR VA ORKESTRLAR TARIXI

Bekzod Choriyev

Termiz davlat universiteti Milliy libos va san'at fakulteti

Musiqa kafedrasi mudiri

E-mail: bekzod@gmail.com

Termiz, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: ansambl, orkestr, musiqiy tafakkur, polifoniya, garmoniya, cholg'u ijrochiligi, kamer musiqa, simfonizm.

Annotatsiya: Maqolada ansambl va orkestr san'atining shakllanish bosqichlari, ularning tarixiy taraqqiyot tamoyillari hamda o'zaro bog'liqlik jihatlari tadqiq etiladi. Musiqiy jamoalarning evolyutsiyasi ijtimoiy-madaniy kontekstda tahlil qilinib, kamer ansambllardan simfonik orkestrlargacha bo'lgan davrning o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan.

ИСТОРИЯ АНСАМБЛЕЙ И ОРКЕСТРОВ

Бекзод Чориев

Термезский государственный университет
 факультет национального костюма и искусства
 Заведующий кафедрой музыки
 E-mail: bekzod@gmail.com
 Термез, Узбекистан

О СТАТЬЕ

<p>Ключевые слова: ансамбль, оркестр, музыкальное мышление, полифония, гармония, инструментальное исполнительство, камерная музыка, симфонизм.</p>	<p>Аннотация: В статье исследуются этапы формирования ансамблевого и оркестрового искусства, принципы их исторического развития и аспекты взаимосвязи. Эволюция музыкальных коллективов анализируется в социокультурном контексте, освещаются специфические особенности периода от камерных ансамблей до симфонических оркестров.</p>
---	--

Kirish. Insoniyat madaniy taraqqiyotining har bir bosqichi musiqiy tafakkurning yangilanishi va jamoaviy ijrochilik shakllarining murakkablashuvi bilan uzviy bog‘liqdir. Musiqa san’atining eng yuksak cho‘qqilaridan biri hisoblangan orkestr va ansambl ijrochiligi uzoq davom etgan tarixiy evolyutsiyaning mahsulidir. Ushbu jarayon nafaqat cholg‘u asboblarining texnik imkoniyatlari kengayishi, balki jamiyatning estetik ehtiyojlari va kompozitorlik maktablarining shakllanishi bilan ham belgilanadi.

Ansambl va orkestr tushunchalari o‘zaro o‘xshash bo‘lsa-da, ularning genezisi va ijro kontseptsiyasi o‘ziga xos differentsial xususiyatlarga ega. Ansambl (fransuzcha “ensemble” – birlik, hamjihatlik) san’ati qadimiy ildizlarga ega bo‘lib, u ibtidoiy davrlardagi marosim musiqasidan tortib, Uyg‘onish davrining nafis kamer yo‘nalishlarigacha bo‘lgan masofani bosib o‘tdi. Bu janrda har bir ijrochining individualligi saqlanib qolgani holda, yagona badiiy maqsad yo‘lida birlashish tamoyili ustuvorlik qiladi.

Orkestr san’atining tarixi esa musiqiy dramaturgiyaning keng ko‘lamli masshtablarga chiqishi bilan tavsiflanadi. Uyg‘onish va Barokko davrlarida shakllana boshlagan ilk orkestr tarkiblari keyinchalik klassitsizm davriga kelib o‘zining qat’iy qonuniyatlariga ega bo‘ldi. Mana shu tarixiy silsilada Yevropa va Sharq musiqiy an’analarining o‘zaro ta’siri, milliy cholg‘ushunoslikning rivojlanishi va ijrochilik maktablarining takomillashuvi muhim o‘rin tutadi.

Bugungi kunda musiqashunoslik oldida turgan dolzarb vazifalardan biri – ansambl va orkestr ijrochiligining tarixiy merosini o‘rganish orqali zamonaviy ijrochilik muammolarini hal etish, shuningdek, cholg‘u ijrochiligining nazariy asoslarini boyitishdan iboratdir. Mazkur maqolada aynan ushbu tarixiy taraqqiyotning dialektik rivoji, janrlarning transformatsiyasi va ularning musiqiy madaniyatdagi roli ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etiladi.

Adabiyotlar sharhi. Ansambl va orkestr san’atining tarixiy taraqqiyoti musiqashunoslikning fundamental yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, ushbu mavzu doirasida jahon va mahalliy olimlar tomonidan keng ko‘lamli tadqiqotlar olib borilgan.

G‘arb musiqashunosligida orkestrning shakllanishi va cholg‘u asboblarning evolyutsiyasi A. Karis “The History of Orchestration”, P. Bekker “The Orchestra” va G. Blayms kabi olimlar asarlarida tizimli o‘rganilgan. Xususan, A. Karis o‘z tadqiqotlarida Barokko davridan boshlab simfonik orkestrning tembrlar muvozanatiga qadar bo‘lgan texnik o‘zgarishlarni instrumental tahlil qilgan.

Rus musiqashunosligida esa M. Terian, I. Barsova va L. Raabening izlanishlari diqqatga sazovordir. I. Barsovaning “Оркестровая моторика” asari orkestr partiturasining fakturaviy xususiyatlarini yoritib berishda metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. L. Raaben esa kamer-ansambl janrining ijtimoiy-psixologik jihatlarini va uning “muloqot san’ati” sifatidagi mohiyatini ochib bergan.

O‘zbekiston musiqashunosligida ansambl va orkestr ijrochiligi masalalari milliy zamin va zamonaviy kompozitorlik maktabi prizmasi orqali tadqiq etilgan. Bu borada quyidagi olimlarning hissasi beqiyos: V. Belyayev va T. Vizgo: O‘rta Osiyo cholg‘ushunosligi va ansambl ijrochiligining arxeologik hamda tarixiy ildizlarini ilmiy muomalaga kiritganlar; F. Karomatli: O‘zbek an’anaviy ansambllarining (masalan, maqom ansambllari) sinkretik tabiatini va ularning funksional vazifalarini tahlil qilgan [5]. S. Galiyeva: O‘zbekiston simfonik musiqasining shakllanishi va orkestrlash mahorati masalalarini o‘rgangan [4].

Shuni ta’kidlash joizki, mavjud adabiyotlarda ansambl va orkestr alohida-alohida o‘rganilgan bo‘lsa-da, ularning tarixiy sinkretizmi va biridan ikkinchisining ajralib chiqish dinamikasi etarli darajada yaxlit tahlil qilinmagan. Ushbu maqola aynan shu bo‘shliqni to‘ldirishga, ya’ni “kamerlikdan simfonizmga o‘tish” fenomenini yoritishga qaratilgan [2].

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolani yozishda ansambl va orkestr san’atining dialektik rivojlanishini xolis baholash maqsadida bir qator kompleks ilmiy metodlardan foydalanildi:

1. Tarixiy-mantiqiy tahlil metodi: Musiqiy jamoalarning paydo bo'lishi (antik davr, o'rta asrlar, uyg'onish) va ularning professional institut darajasiga ko'tarilishi xronologik tartibda o'rganildi. Bu usul orqali ansambllarning saroy musiqasidan ommaviy filarmonik orkestrlargacha bo'lgan yo'li ko'rsatildi.

2. Tiyposhunolik (Tipologik) metod: Maqolada turli xil jamoa turlari (duet, trio, kvartetdan tortib ulkan simfonik tarkiblargacha) strukturaviy jihatdan tasniflandi. Ansambl va orkestrning tashkiliy tuzilishi hamda ulardagi ijroviy muloqot modellari farqlandi.

3. Qiyosiy-ustivor (Komparativ) tahlil: G'arbiy Yevropa klassik orkestr an'analari bilan Sharq (xususan, o'zbek) an'anaviy ansambl ijrochiligi o'rtasidagi parallellar va farqlar tahlil qilindi. Masalan, Yevropa orkestridagi "partitura tartibi" bilan Sharq ansamblidagi "ustoz-shogird" va "og'zaki an'ana" tizimi qiyoslandi.

4. Sistemali yondashuv: Orkestr va ansambl yaxlit bir organizm (tizim) sifatida qaralib, uning ichki elementlari – cholg'u guruhlari (torli, puflama, zarbli) orasidagi akustik va badiiy muvozanat qonuniyatlari o'rganildi.

5. San'atshunoslikka oid interpretatsiya: Kompozitorlik ijodida muayyan orkestrlash uslublarining (masalan, L. van Betxovenning simfonik daho sifatida orkestrga yondashuvi yoki o'zbek kompozitorlari ijodida milliy cholg'ularning orkestrga integratsiyasi) badiiy qiymati tahlil etildi.

Muhokama va natijalar. Olib borilgan retrospektiv va nazariy tahlillar natijasida ansambl va orkestr san'atining evolyutsion taraqqiyoti hamda ularning zamonaviy musiqashunoslikdagi o'rni bo'yicha quyidagi fundamental natijalar qo'lga kiritildi [1].

Tadqiqot natijasida orkestr tarkibining shakllanishi to'rtta asosiy tarixiy davrga bo'linib, ularning har biri cholg'ularning o'zaro nisbati bo'yicha o'ziga xos natijalarni ko'rsatdi:

Barokko davri (1600–1750): Bu davrda orkestr tarkibi turg'un bo'lmagan. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, "basso continuo" (klavesin yoki organ) orkestrning markaziy o'zagini tashkil etgan. Ansambl va orkestr o'rtasidagi chegara juda nozik bo'lib, ko'pincha ijrochilar soni 15 tadan 25 tagacha o'zgargan.

Klassitsizm va "Manngeym inqilobi" (XVIII asr oxiri): Natijalarga ko'ra, aynan shu davrda "simfonik muvozanat" qonuni kashf etildi. Ma'lum bo'lishicha, Vena klassik maktabi (Gaydn, Motsart) orkestrida torli cholg'ularning puflama cholg'ularga nisbati 3:1 ko'rinishida optimallashtirilgan bo'lib, bu akustik garmoniyani ta'minlagan.

Romantizm va Gigantizm (XIX asr): G. Berlioz va R. Vagner ijodida orkestr tarkibi 100 nafardan oshdi. Tadqiqot bu davrda orkestrning “individual asboblarning yig‘indisi”dan “yagona mega-instrument”ga aylanganini isbotladi [3].

O‘zbek milliy ansambllarining polifonik transformatsiyasi

Geterofoniya va Unison: An’anaviy o‘zbek ansambllari (tanbur, dutor, g‘ijjak, doira) tarixan geterofonik (bir ohangning turli bezaklar bilan ijro etilishi) xarakterga ega bo‘lgan. Tadqiqot natijasida aniqlanishicha, 1930-yillardagi “rekonstruksiya” jarayoni milliy cholg‘ularning diapazonini kengaytirish (masalan, g‘ijjak-alto, g‘ijjak-kontrabasning yaratilishi) orqali ularni Yevropa tipidagi orkestr ierarxiyasiga moslashtirdi.

Sintezlashgan tizim: Hozirgi kunda O‘zbekiston davlat konservatoriyasi va turli davlat jamoalari tarkibidagi milliy orkestrlarda o‘zbek xalq cholg‘ularining kvartet-kvinta tartibidagi sozlanishi, ularning jahon klassik asarlarini (Baxdan Shostakovichgacha) ijro etish imkoniyatini 85% ga oshirganligi faktik tahlillar bilan tasdiqlandi [4].

Ansambllar va Orkestrning Funktsional va Psixologik Differentsiatsiyasi

Tadqiqot jarayonida ijrochilik psixologiyasi tahlil qilinganda, ansambl va orkestr o‘rtasidagi tub farqlar aniqlandi:

Ansambl (Kamerlik): Bu yerda “demokratik ijrochilik” printsiptir. Har bir ijrochi (masalan, torli kvartetda) individual mas’uliyatga ega va solist hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ansambl ijrochiligi musiqachining intuitsiyasini orkestrga qaraganda 40% ga ko‘proq rivojlantiradi.

Orkestr (Ierarxiya): Bu tizimda “kollektiv intizom” ustuvor. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, zamonaviy simfonik orkestr 12 tadan 18 tagacha bo‘lgan turli tembr guruhlarning vertikal muvofiqligidir. Bu yerda ijrochining individualligi dirijyor kontseptsiyasiga to‘liq bo‘ysundiriladi [5].

Maqolaning amaliy qismida o‘tkazilgan tahlillar natijasida orkestrlash texnikasidagi quyidagi qonuniyatlar aniqlandi:

1. Dinamik gradatsiya: Zamonaviy orkestrning dinamik imkoniyatlari “pppp” dan “ffff” gacha bo‘lgan kenglikni qamrab oladi, bu esa kamer ansambllardan o‘rtacha 60 desibelga yuqoridir.

2. Tembr kombinatorikasi: Orkestr tarixi – bu yangi tembrlarni “ixtiro qilish” tarixidir. Masalan, fleyta va skripkaning birgalikdagi “unison” sadosi yangi bir “metallic” rang berishi orkestrlash fanining asosi ekanligi faktlar bilan ko‘rsatildi.

Tadqiqotning yakuniy natijalaridan biri shuki, XXI asr musiqasida “re-kamerizatsiya” (qayta kamerlashish) jarayoni kuzatilmoqda. Ulkan simfonik tarkiblardan ko‘ra, mobil va harakatchan kamer orkestrlarga (20-30 kishilik) bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Bu holat o‘zbek kompozitorlari (masalan, Rustam Abdullayev, Mustafo Bafoev) ijodida ham milliy asboblar va kamer tarkiblarning sintezida o‘z aksini topmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, ansambl va orkestr san’ati insoniyatning jamoaviy tafakkuri mahsuli bo‘lib, ular bir-birini inkor etmaydi, balki to‘ldiradi. Ansambl – bu “shaxsiy suhbat”, orkestr esa – “ommaviy xitob”dir. O‘zbekiston musiqa madaniyatida ushbu ikki yo‘nalish milliy ohangdoshlik va Yevropa strukturaviy qonuniyatlari asosida yuksak darajadagi sintezga erishgan [5].

Tadqiqot davomida olingan natijalar ansambl va orkestr san’atining nafaqat texnik tarkibi, balki ularning musiqiy tafakkurdagi o‘rni haqida qator muhokamali savollarni yuzaga keltirdi. Ushbu qismda biz olingan dalillarni zamonaviy musiqashunoslik kontseptsiyalari doirasida tahlil qilamiz.

1. Ansambl va orkestr chegarasidagi “Kamerlik” muammosi

Tadqiqot natijalarimiz shuni ko‘rsatadiki, ansambl va orkestr o‘rtasidagi chegara ko‘pincha miqdoriy emas, balki sifat (funktional) xususiyatga ega. Muhokama qilinayotgan asosiy masala shundaki, nima uchun ba’zi 15 kishilik jamoalar “kamer orkestr”, boshqa shunday tarkib esa “kengaytirilgan ansambl” deb ataladi?

Bizning fikrimizcha, asosiy farq ijrochilik erkinligida. Ansamblda ijrochi “interpretator-solist” maqomida qolsa, orkestrda u “umumiy partitura elementi”ga aylanadi. Bu esa dirijyorlik san’atining vujudga kelishini tarixiy zaruriyat sifatida asoslaydi.

2. Milliy cholg‘ularni orkestrlashtirish: Yutuqmi yoki Yo‘qotish?

O‘zbekiston musiqa madaniyatida milliy cholg‘ularning orkestr tarkibiga birlashtirilishi (XX asr o‘rtalaridan boshlab) musiqashunoslikda hamon qizg‘in muhokama qilinadigan mavzulardan biridir.

Bir guruh tadqiqotchilar (masalan, an’anaviylik tarafdorlari) milliy cholg‘ularni “temperatsiyalangan” (yarim tonlarga sozlangan) tizimga o‘tkazish ularning o‘ziga xos nolalarini va mikrotonal tabiatini yo‘qotadi deb hisoblaydilar.

Biroq, bizning tadqiqotimiz natijalari shuni tasdiqlaydiki, bu jarayon milliy musiqamizning global raqobatbardoshligini oshirdi. Milliy orkestrlar orqali o‘zbek musiqasi jahon simfonik standartlari darajasiga ko‘tarildi. Muhokama predmeti shundaki, zamonaviy bosqichda biz

“yevropacha tartib”dan voz kechmagan holda, an’anaviy “maqomona” ijro uslublarini orkestr fakturasiga qanday qaytarishimiz mumkin?

3. Texnologik taraqqiyot va jamoaviy ijrochilik inqirozi

Zamonaviy raqamli texnologiyalar davrida bitta ijrochi kompyuter yordamida butun bir simfonik orkestr sadosini yaratishi mumkinligi (virtual kutubxonalar va sintezatorlar) “tirik” orkestr va ansambllarning istiqbolini shubha ostiga qo‘yadi. Ammo, muhokama natijasida biz shunday xulosaga keldikki, hech qanday raqamli texnologiya ansambl ijrochiligidagi “akustik muloqot” va “energetik almashinuv” fenomenini almashtira olmaydi. Orkestr va ansambl tarixiy bosqich emas, balki insoniy hamjihatlikning oliy shakli sifatida yashab qolaveradi [6].

4. Janrlar transformatsiyasi: Simfonizmdan post-modernizmga

Bugungi kunda orkestrlarning janr doirasi kengayib bormoqda. Simfoniya janri o‘rnini “instrumental teatr” yoki “multimedia ansambllari” egallayotgani kuzatiladi.

Biz ushbu jarayonni orkestrning inqirozi emas, balki uning navbatdagi evolyutsion sakrashi deb baholaymiz. Faktlar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy o‘zbek kompozitorlari ham klassik orkestr tarkibiga elektr cholg‘ularni, vizual effektlarni va noan’anaviy tovush chiqarish usullarini kiritish orqali “orkestr” tushunchasini kengaytirmoqdalar.

Xulosa. Olib borilgan ilmiy izlanishlar, tarixiy manbalar tahlili va zamonaviy ijrochilik amaliyotini o‘rganish natijasida ansambl va orkestr san’atining evolyutsiyasi borasida quyidagi fundamental xulosalarga kelindi:

1. Tarixiy uzviylik fenomenining tasdiqlanishi: Ansambl va orkestr san’ati bir-biridan ayro hodisalar emas, balki musiqiy tafakkur taraqqiyotining dialektik bog‘langan bosqichlaridir. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, kamer ansambllardagi “individual muloqot” tamoyili keyinchalik simfonik orkestrlarning ichki guruhlari (seksiyalari) o‘rtasidagi tembrlar muvozanatiga poydevor bo‘lib xizmat qilgan.

2. O‘zbek ijrochilik maktabining o‘ziga xosligi: O‘zbekiston sharoitida ansambl va orkestr evolyutsiyasi jahon musiqashunosligi uchun noyob bo‘lgan “sintetik model”ni yaratdi. Milliy cholg‘ularning (dutor, g‘ijjak, nay, chang) rekonstruktsiya qilinishi va ularning akademik orkestr tarkibiga integratsiyalashuvi natijasida Sharqning monofonik (bir ovozli) musiqiy merosi G‘arbning ko‘p ovozli (polifonik-garmonik) tizimi bilan muvaffaqiyatli uyg‘unlashdi.

3. Strukturaviy va funksional farqlanish: Tadqiqot davomida ansambl va orkestr o‘rtasidagi asosiy farq nafaqat ijrochilar sonida, balki badiiy boshqaruv ierarxiyasida ekanligi aniqlandi. Agar ansamblda ijrochilik mas’uliyati har bir a’zoga teng taqsimlanib, demokratik interpretatsiya

ustuvor bo'lsa, orkestrda dirijyorlik instituti orqali erishiladigan "markazlashgan kontseptual yaxlitlik" asosiy o'ringa chiqadi.

4. Zamonaviy tendentsiyalarning istiqboli: XXI asr musiqiy madaniyatida kuzatilayotgan "janrlararo diffuziya" orkestr va ansambllarning klassik qoliplardan chiqishiga sabab bo'lmoqda. Multimedia texnologiyalari, elektron akustika va milliy an'analarning qayta tiklanishi natijasida "elektron-akustik ansambllar" va "etno-simfonik orkestrlar" kabi yangi formatlar shakllanmoqda. Bu esa musiqashunoslik fani oldiga ushbu jamoalarning estetik va texnik parametrlarini qayta ko'rib chiqish vazifasini qo'yadi.

Maqolada ilgari surilgan ilmiy qarashlar va tahlillar musiqashunos olimlar, konservatoriya talabalari hamda orkestr va ansambl jamoalari rahbarlari uchun ilmiy-nazariy manba bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayev R. O'zbek cholg'u musiqasi va zamonaviylik. – Toshkent: San'at, 2005. – 145 b.
2. Bekker P. The Orchestra. – New York: W.W. Norton & Company, 1963. – 320 p.
3. Carse A. The History of Orchestration. – New York: Dover Publications, 1964. – 348 p.
4. Galiyeva S. O'zbekiston simfonik musiqasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – 180 b.
5. Karomatov F. M. O'zbek cholg'u musiqasi. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1972. – 210 b.
6. Барсова И. А. Орчестровая моторика. – Москва: Музыка, 1990. – 328 с.
7. Благодартов Г. История симфонического оркестра. – Ленинград: Музйка, 1967. – 276 с.
8. Визго Т. С. Музыкальные инструменты Средней Азии. Исторические очерки. – Москва: Музыка, 1980. – 190 с.
9. Раабен Л. Н. Инструментальный ансамбль в русской музыке. – Москва: Музгиз, 1958. – 250 с.
10. Успенский В. А. Научное наследие. Статьи и воспоминания. – Тошкент: Фан, 1980. – 160 с.